

ВИНЕКНЕННЯ ТА РОЗВИТОК ПІДПРИЄМНИЦТВА ЯК ЕКОНОМІЧНОЇ КАТЕГОРІЇ

Розуміння та осмислення ролі та сутності такої соціально-економічної категорії, як підприємництво ґрунтується на реаліях соціально-економічного життя суспільства. Головними чинниками, що впливають на висновки дослідників, є рівень розвитку продуктивних сил та виробничих відносин, наявність різних форм власності, ступінь втручання держави в економіку, специфіка економічних відносин між господарюючими суб'єктами, національні та культурні риси населення країни тощо. Зміна якості економічного середовища, надання йому глобального характеру, особливо в умовах світового ринку, формування нового підходу до розвитку підприємницької діяльності потребують переосмислення та уточнення поняття «підприємництво», а також визначення його ролі в сучасному світі.

Еволюція термінологічної та змістовної сутності підприємницької діяльності пов'язана з історією становлення обміну, виробництва та розподілу товарів і послуг, з рівнем розвитку науково-технічного прогресу. Це, в свою чергу, знаходить відображення в еволюції поглядів на підприємництво. Розуміння сутності підприємницької діяльності в дослідженнях вчених економістів змінювалося, послідовно додавалися здатність ризикувати, здатність до інноваційної діяльності, організаційні функції тощо.

Незважаючи на те, що багато науковців вважають, що історія підприємництва починається з середньовіччя, існує також немало робіт істориків та економістів, в яких приводяться докази існування таких видів людської діяльності, які у тому чи іншому ступені можна віднести до аналогів сучасного підприємництва, ще за часи первісного ладу, тому що, вже тоді були люди, які ризикували в економічній діяльності, сподіваючись отримати зиск.

Перший етап розвитку підприємництва пов'язаний з «неолітичною революцією». В цей період відбувся перехід людських спільнот від примітивної економіки охотників та збирачів до сільського господарства, яке ґрунтувалося на землеробстві та / або тваринництві, що створило умови для розвитку суспільства та призвело до появи перших цивілізацій (III тис. до н. е.). Біологічні основи життєдіяльності у поєднанні з психічними властивостями людини реалізуються в її здатності до виживання завдяки особливій властивості свідомості – підприємливості. У цей час виникає товарне виробництво, результатом діяльності стає не просто задоволення основних фізіологічних потреб, але й отримання надлишків продуктів, поява нових видів знарядь праці, що призводить до виникнення обміну та зародженню підприємницької активності.

З давніх часів спостерігається тенденція розвитку торгівлі та підприємницької діяльності, відбувається апробація різних форм управління цими процесами у взаємозв'язку з різними варіантами відносин власності та підприємницької активності.

Другий етап еволюції підприємницької активності пов'язаний з «промисловою революцією»: відбувається перехід від переважно аграрної економіки до індустріального виробництва, трансформація аграрного суспільства в індустріальне. Промислова революція відбувалася в різних країнах не одночасно, але в цілому можна вважати, що період, коли відбувалися ці зміни починався від другої половини XVIII ст. та продовжувався протягом XIX ст. Характерною рисою промислової революції стало стрімке зростання продуктивних сил на базі великої машинної індустрії та затвердження капіталізму як панівної світової системи господарювання.

В процесі промислової революції відбувалася соціальна та економічна модернізація, яка призвела до формування класу власників та підприємців, це вважається переломним моментом та важливішою віхою становлення підприємництва в сучасній та звичній нам формі. Промислова революція, процеси та явища, які супроводжували її, призвели до відміни всіх інститутів неекономічного примусу, суспільних станів, різного роду привілеїв тощо, що надало окремій людині свободу економічного вибору. Таким чином, індивід отримав можливість вільно, без будь-яких перешкод неекономічного характеру розпоряджатися своєю власністю, свободою починати підприємницьку діяльність, виробляти товари та послуги та конкурувати з іншими учасниками ринку з метою продажу цих товарів (робіт, послуг) з метою особистого збагачення та подальшого розвитку своєї підприємницької справи.

Третій етап співпадає з «другою промисловою (технологічною) революцією»: це фаза промислової революції, що охоплює другу половину XIX та початок XX ст. На відміну від першої промислової революції, основаної на інноваціях у виробництві чавуна, парових двигунів та розвитку текстильної промисловості, технологічна революція відбувалася на базі виробництва високоякісної сталі, розповсюдження залізничних доріг, електрики та хімікатів. В епоху другої промислової революції розвиток економіки ґрунтувався переважно на досягненнях науки, а не тільки на винаходах.

Четвертий етап розвитку підприємницької активності пов'язаний з «науково-технічною революцією». В цей період відбувається докорінне якісне перетворення продуктивних сил, яке почалося в 40-50-ті рр. XX ст., якісний стрибок в структурі та динаміці розвитку продуктивних сил, докорінна перебудова технічних основ матеріального виробництва на базі становлення науки як провідного фактору виробництва, в результаті якого відбувається трансформація індустріального суспільства в постіндустріальне.

Найбільш значущою зміною НТР стала можливість індивідуально використовувати досягнення науки і техніки, тобто підприємцям стали доступні автоматизація виробництва, контроль та управління ними на базі електроніки; створення та застосування нових конструкційних матеріалів тощо, що значно змінило спектр застосування підприємницької активності.

Форми виробництва еволюціонують від переважання натуральних відносин (в доіндустріальному суспільстві) через товарне (в індустріальному суспільстві) до планомірного виробництва (в постіндустріальному суспільстві).

В процесі становлення підприємництво проходить етапи розвитку від простого до складного, від спрощеного до системного, від появи окремих розрізнених структур до підприємницького суспільства.

Вивчення історії економічної думки показує, що в розумінні сутності підприємництва сформувалися наступні основні концепції:

- ✓ концепція ризику (Р. Кантільон, І. Тюнен, Ф. Найт);
- ✓ концепція факторів виробництва (Ж.Б. Сей, А. Маршал);
- ✓ концепція інноваційної природи підприємництва (Б. Кларк, Й Шумпетер);
- ✓ концепція інноваційного менеджменту (П. Друкер, Б. Карлофф, Б. Санто);
- ✓ класичний аналіз конкуренції, запропонований М. Потером;
- ✓ культурно-соціологічна концепція (В. Зомбарт, М. Вебер);
- ✓ концепція співвідношення менеджерського та підприємницького підходів до управління (Дж. Гелбрайт, Г.Х. Стивенсон);
- ✓ концепція внутрішнього підприємництва (представники: Г. Пинчот, І. Пинчот).

Всі наведені концепції розглядають підприємництво з різних точок зору, висуваючи на перший план одну характерну рису цього специфічного виду діяльності.